

egyetemi hallgatók számára készült, valamint azoknak a többnyire szakiskolákban tanító tanároknak a számára, akik tanulmányaik alatt nem tettek szert kellő didaktikai ismeretekre. A könyv az általános iskolai és középiskolai oktatás korszerű didaktikájának alapvető aktuális kérdéseit vizsgálja.

Didaktikai struktúrája hagyományos. A bevezetésen kívül hat fejezetet tartalmaz: Az oktatási folyamat lényege, Didaktikai alapelvek, Az oktatás tartalma, Oktatási módszerek és eszközök, Az oktatás megszervezése és Az ellenőrzés és osztályozás. Az egyes fejezetek történelmi áttekintést adnak az egyes kérdések fejlődéséről, végül pedig a didaktika legújabb tudományos vívmányait ismerteti.

RADIVOJ KVAŠČEV: *Razvijaње kritičkog mišljenja kod učenika (A tanulók kritikai gondolkodásának fejlesztése)*. Belgrád, 1969. 198 oldal. E pedagógiai-lélektani munkának kettős szándéka van: hogy segítségére legyen a tanároknak a tanulók kritikai gondolkodásának fejlesztésében az oktatás folyamán, s hogy — mint monográfia — további kutatásra serkentse a pedagógusokat és pszichológusokat. Mivel a szerző meghatározta a kritikai gondolkodás fogalmát, megvizsgálja a kritikai gondolkodásra való képesség fejlesztését s annak relációit a tanulásra való képességgel. Ennek során megállapítja, hogy a tanulók kritikai gondolkodásának fejlesztése kihat tanulásuk módszerének minőségére, azután pedig felsorolja a tanulás azon komponenseit, amelyek a kritikai gondolkodás képességeit magukba foglalják. Kutatása főként arra irányult, hogy megvizsgálja, miként hat az oktatás folyamán a tananyag lényeges elemei összefüggésének és egymáshoz való viszonyának elemzése a vizsgált személyek kritikai gondolkodásának fejlesztésére. A szerző abból a munkahipotézisből indult ki, hogy a tanulók elemzési gyakorlatai kihatnak kritikai gondolkodásuk képességének fejlődésére. Ezt a hipotézist a vizsgálatok igazolták. Könyvében a szerző a pedagógiai problémák szemléletének új aspektusait és a didaktikai-módszertani eljárások új forrásait tárja fel, amelyek — egyebek mellett — a kritikai gondolkodás fejlesztését célozzák.

VLADIMIR POLJAK: *Didaktika*. Zágráb, 1970. 244 oldal. A könyv a pedagógiai akadémiák tanterve szerint készült, s ezért a hallgatók tankönyvül használhatják, de ugyanígy a tanárok is, hogy fölfrissítsék és korszerűsítsék elméleti ismereteiket az oktatási folyamatról és az oktatási gyakorlat fejlesztéséről. Műve megszerkesztésében a szerző sok tekintetben új utakon halad, új metodussal dolgozik, s el is tér a didaktikai jelenségek és problémák feldolgozásának szokásos rendjétől.

A könyv anyagát a szerző az alábbi 15 fejezetre osztja: A didaktika tárgya és feladatai, A képzés fogalma, Képzés és oktatás, A képzés tartalma az oktatásban, Az oktatási folyamat struktúrája, Az oktatás anyagi-technikai alapjai, Az oktatás ismereti oldalai, Az oktatás lélektani oldalai, Az oktatási folyamat megvalósítása, Az oktatás didaktikai rendszerei, Didaktikai alapelvek, A tanár oktatásra való felkészülése, A didaktika metodológiája. E didaktikai kérdések taglalásában a szerző sikeresen kapcsolja össze az elméleti felfogásokat a tanítási gyakorlattal (konkrét példákkal és útmutatásokkal).

RADISLAV NIČKOVÍČ: *Učenje putem rešavanja problema u nastavi (A tanulás problémamegoldás útján)*. Belgrád, 1970. 304 oldal. E munkájában a szerző a probléma-megoldás segítségével történő tanulás kérdéseit vizsgálja. Megvilágítja a probléma-megoldás útján történő tanulás interdisciplináris vonatkozásait és ily módon funkcionális szintézist valósít meg a korszerű oktatás legaktuálisabb törekvéseivel. A szerző az általános iskola elemi fokú fizika-tanításának terén végezte kutatásait. A tanulmány eredményei az oktatás folyamatában érvényesülő tanulói gondolkodási tevékenység erősödésének lehetőségeire utalnak. A kísérleti program kimunkálása erősen megközelíti az oktatási tartalom korszerű programozásának típusát, s így érdekes lehet mindazok számára, akik az oktatástechnológia kérdéseivel foglalkoznak. A könyvhöz a szerző csatolja a kísérleti program kivonatát, a mérési eredményeket s az alapvető statisztikai adatok áttekintését.

RADOSLAV ČURIĆ

ROMÁNIAI NEVELÉSTÖRTÉNETI KUTATÁSOK

A felszabadulást követő években a dialektikus és történelmi materializmus szellemében meginduló neveléstörténeti kutatások eredményei kétségkívül jelentős mértékben hozzájárultak a pedagógusok ideológiai-politikai és szakmai képzéséhez, illetve átképzéséhez. Az egyes alapvető marxista neveléstörténeti művek román nyelvre való fordítása mellett már ezekben az években megindult a forradalmi és haladó hagyományok kutatása és ezeknek a tanítók, tanárok körében való népszerűsítése.

A romániai neveléstörténet művelői abból a felismerésből indultak és indulnak ki, hogy a nevelés történeti jelenségeinek vizsgálata és tudományos elemzése fontos szerepet tölt be a szo-

cialista pedagógia fejlesztésében, a ma oktatási-nevelési problémáinak megoldásában. Nyilvánvaló ugyanis, hogy egyetlen tudomány jelene nem választható el ennek múltjától; a tudomány logikai-elméleti rendszerének kidolgozása nem nélkülözheti múltbeli fejlődésének szakavatott feltárását, történetének összefoglaló reprodukálását. Ebben az összefüggésben a neveléstörténeti kutatás feladatának tekintettük, hogy a szocialista pedagógia számára olyan történeti tanulságokat szolgáltasson, amelyek közvetve vagy közvetlenül hozzájárulhatnak időszerű kérdéseink megoldásához. Természetes azonban, hogy e feladat megvalósítása a neveléstörténet művelőitől széles körű elméleti-filozófiai, politikai és szakmai felkészültséget kíván, amely megóvja őket mind az erőszakolt és tudománytalan „aktualizálás”, mind pedig a történeti anyag negativista-nihilista kezelésének veszélyétől.

Az elmúlt 10—15 év neveléstörténeti kutatásainak egyik jellemző sajátossága, hogy a — különösen az 50-es évekre jellemző — *sematikus, a neveléstörténeti jelenségeket mereven igentő vagy elutasító értékelését* nagymértékben sikerült leküzdeni. Az azóta megjelent munkák már árnyaltabban, differenciáltabban igyekeznek bemutatni és értékelni az elmúlt korok eszméi és intézménybeli örökségét, az ezzel kapcsolatos jelenségeket az adott kor konkrét társadalmi-történeti valóságának alaposabb ismeretében értékelik. Ez a magatartás lehetővé teszi a merev, a tudományos elemzést végső fokon elvető általánosítások kiküszöbölését, annak a tudománytalan magatartásnak a felszámolását, amely a múlttól a ma mércéjét alkalmazva kéri számon az időszerű feladatok megoldását. E szemléletmód fokozatos érvényrejutása csak a történetiség szempontjainak következetes alkalmazása útján valósulhat meg, a letűnt korok és az azokban kialakult pedagógiai jelenségek valóságának mind mélyebbre hatoló megismerésének útján.

A neveléstörténeti jelenségek tudományos értékelése ugyanakkor feltételezi az objektivizmus elleni küzdelmet is. Az újabb megjelent munkákban a múlthoz viszonyítva, lemerülő eredményeket értünk el a tények, jelenségek, eszmék, intézmények, pedagógiai személyiségek megfelelő interpretálásán terén, *meghaladva ezek pusztán empirikus módon történő leírását*. Az évek folyamán mindinkább érvényesült a pedagógiai jelenségek és társadalmi fejlődés közötti összefüggések, meghatározottság feltárása, a tények, jelenségek elemző vizsgálatából adódó következtetések levonása.

Az utóbbi 10 év neveléstörténeti termése, az az előtti évekhez viszonyítva nem csak minőségi, hanem mennyiségi vonatkozásban is kétségtelenül fejlődést mutat. A Pedagógiai Tudományos Intézet neveléstörténeti szektorában, az egyetemek, főiskolák és a tanártovábbképző intézetek pedagógiai tanszékein folyó intenzív kutató munkában a neveléstörténeti témák általában kellő súllyal szerepelnek. Az utóbbi időben a *publikációs lehetőségek* is bővültek. Ilyen vonatkozásban említhetjük meg a Pedagógiai Tudományos Intézet évről évre növekvő számú neveléstörténeti kiadványait, az egyetemek évkönyveinek pedagógiai számain, és a „Revista de Pedagogie”, a „Gazeta Invățământului”, a „Forum”, a „Tanügyi Újság”, a „Korunk” című folyóiratokban szép számmal megjelenő neveléstörténeti tanulmányokat is. Az egyetemeken folyó neveléstörténeti kutatást az 1—2 éveként tartott tudományos ülésszakok is ösztönzik.

A könyv alakban megjelent monográfiák, tanulmánykötetek száma meghaladja a hatvanat, a folyóiratokban, évkönyvekben közölt neveléstörténeti tanulmányoké pedig több százra tehető, ha az utóbbi tíz esztendő termését tekintjük.

A megjelent könyvek és tanulmányok nagy része (kb. 80%-a) a *hazai pedagógiai gondolkodás és iskolaügy fejlődésével kapcsolatos problémákat* vizsgálja. Mivel ezen belül a XIX. század problematikája dominál, viszonylag kevésbé feltárt és kidolgozott az ezt megelőző századok pedagógiai öröksége, bár korántsem mondhatjuk, hogy a XVI—XVIII. századi legfontosabb iskolaügyi eredmények feldolgozása tekintetében ne értünk volna el eredményeket. E tekintetben kell megemlítenünk BIRSĂNESCU professzor munkáit, amelyek sok új adat közlése mellett olyan problémákat villantanak fel, amelyek nem csak a moldvai iskolaügy és művelődéspolitikára kérdéseire vonatkoznak, hanem Erdélyére is.

Ebben az összefüggésben utalhatunk a Moldvában levő Cotnar-i latin iskoláról írt monográfiájára. E latin iskolát (amelyben román, magyar és szász ifjak tanultak), Despot vajda megbízásából a németországi JOHANN SOMMER (1542—1574) szervezte meg, aki a vajda halála után Brassóba menekült s az ottani iskolát három éven át vezette, majd a besztercei iskolát s végül a kolozsvári unitárius kollégiumot igazgatta. Kolozsvári tartózkodása idején erőteljesen részt vett az itt folyó antitrinitárius küzdelmekben is. Kétségtelen, hogy a moldvai és erdélyi tevékenységével kapcsolatos levéltári anyag kutatása sok érdekes adattal járulhat hozzá a XVI. századi művelődés- és iskolatörténet alaposabb megismeréséhez. Érdemes lenne alaposabban kutatni THEODOR JANKOVICSNAK (1773—1782), a bánsgái iskolák igazgatójának, az oroszországi iskolaügy későbbi szervezőjének hazai tevékenységét, amelyre vonatkozóan bőséges levéltári anyag áll rendelkezésünkre.

A feudális-korabeli iskolaügy iránti már említett kisebb fokú érdeklődés azonban megfigyelésem szerint nem kizárólag a romániai neveléstörténeti kutatás sajátossága. Olyan probléma ez, amely a szocialista országok többségében megoldásra vár. Ami bennünket illet, szükségesnek

mutatkozik a kutatási tervek összehangoltabb kidolgozása, a fiatalabb kutatók fokozottabb irányítása a feudalizmus korabeli témák felé, s a sikeres kutatás érdekében a megfelelő levéltári munkához szükséges készségek kialakítása, nyelvi ismeretek megszerzése.

A megjelent neveléstörténeti munkák tematikai szempontból történő vizsgálatából adódóan meg kell állapítanunk továbbá azt is, hogy kutatóink elsősorban az *egyes kiemelkedőbb szerzők pedagógiai nézeteinek elemzése, bemutatása* iránt tanúsítanak nagyobb érdeklődést, semmint az egyes korok konkrét pedagógiai valóságának, iskolaügyi fejlődésének tanulmányozása iránt. Alapos tanulmányok jelentek meg a XIX. századi polgári forradalom hazai, pedagógiai vonatkozásban is számottevő generációjának eszmei-pedagógiai hagyatéka feldolgozása és tudományos értékelése terén s a XIX. század élénkülő pedagógiai érdeklődése is kellő terjedelemben és megvilágításban jut kifejezésre a megjelent tanulmányokban, gyűjteményes kötetekben (BARITIU, BĂRNUTIU, BĂLCESCU, ASACHI, POENARU, ELIADE RĂDULESCU, SĂMI LĂSZLÓ, GĂSEĂR JÁNOS stb.). Ebben a vonatkozásban utalhatunk a Din istoria pedagogiei romanesti (A román pedagógia történetéből) című mű 1956–1969 között megjelent négy kötetére.

A XIX. század végén és a XX. század elején jelentkező polgári pedagógiai irányzatok (az aktív iskola, experimentális pedagógia, pedagógiai pragmatizmus stb.) nálunk is erőteljesen hatottak. A felszabadulás utáni években az említett irányzatok bírálata általában igen sommásan, differenciálatlanul, az egyszerű elvetés alapján valósult meg. További feladatként jelentkezik a szóban forgó irányzatok hazai hatásának árnyaltabb, marxista elemzése, az ezekkel kapcsolatos pedagógiai-elméleti problémák alaposabb tisztázása. A jövőbeni kutatások kétségkívül ki fogják deríteni azt, hogy bár az említett irányzatok többé-kevésbé polgári művelődéspolitikai célkitűzéseket szolgáltak, de nálunk is szemben állottak a herbarti „gyermek nélküli” pedagógiával, a gyermeket állították vizsgálódásaik középpontjába és ezért a gyermek fizikai-pszichikai fejlődésével kapcsolatban sok tekintetben ma is felhasználható adatokat halmoztak fel.

Tovább kell folytatnunk az *iskolatörténeti kutatásokat* is. Az utóbbi évtizedben megjelent iskola-történeti monográfiák és tanulmányok száma a húszat meghaladja. Feldolgozásra került többek között a Tirgoviste-i Schola Graeca et Latina, a Golésti-i, balázsfalvi, helényesi, a LORÁNTFFY ZSUZSÁNNA által szervezett fogarasi román iskola, a csíkszeredai, udvarhelyi és más oktatási-nevelési intézmények története. A jövő évben ünnepeljük a nagyenyedi Bethlen Kollegium fennállásának 350-ik évfordulóját, s ebből az alkalomból egy igényes emlékkönyv kiadását vettük terveh. S ha már a jövőről beszélünk, hadd említsük meg, hogy néhány hónap múlva hagyja el a nyomdát egy magyar nyelvű COMENIUS-kötet, s 1972-ben egy PESTALOZZI-kötet is megjelenik.

Az előbbieken már említettük, hogy a megjelent neveléstörténeti művek nagy része hazai problémákat vizsgál. A hazai témák iránti *elsődleges érdeklődés természetesen érthető és indokolt*. A romániai neveléstörténetészek emellett nem hagyják figyelmen kívül a *nemzetközi összefüggések, kölcsönhatások* vizsgálatát sem. Ebben az összefüggésben kell megemlítenünk a Pedagógiai Tudományos Intézet gondozásában megjelent tanulmánykötetet, amely az egyetemes pedagógiai gondolkodás klasszikusainak a román pedagógiai gondolkodásra gyakorolt hatását vizsgálja (*Clasici ai pedagogiei universale și gândirea pedagogică românească*. București, 1966). A kötet COMENIUS, LOCKE, ROUSSEAU, PESTALOZZI és FRÖBEL romániai hatását követi nyomon, számba veszi azokat a hazai gondolkodókat, akiknek pedagógiai elméleti vagy gyakorlati tevékenységére az említett szerzők hatottak.

A kötet érdekes tanulmányt közöl a LANCASTER-féle kölcsönös tanításmódnak Moldvában és Havasalföldön történt bevezetéséről is, felvázolja e tanításmód itteni alkalmazásának sajátos vonásait. Tanulmányok jelentek meg az említetteknek kívül mind román, mind magyar nyelven, amelyek az említett személyiségeknek az erdélyi iskolaügyre és pedagógiai gondolkodásra gyakorolt hatását vizsgálják és a LANCASTER-módszer erdélyi felhasználásával kapcsolatban közölnek eddig ismeretlen adatokat. (Ezzel kapcsolatban említjük meg, hogy régóta keressük a SALAMON JÓZSEF által a múlt század 30-as éveiben kiadott LANCASTER-típusú fali táblákat, s ezek közül most hármat sikerült megtalálnunk.)

Az egyetemes neveléstörténet klasszikusainak megismerését szolgálják továbbá az elmúlt évtizedben megjelent RABELAIS-, LOCKE-, COMENIUS-, HELVETIUS-, DIDEROT-, ROUSSEAU-, PESTALOZZI-, DIESTERWEG-, CSERNISEVSZKIJ-, DOBROLJUBOV-, TOLSZTOJ-kötetek is, amelyek gondosan válogatott szövegek közlése mellett igényes bevezető tanulmányok keretében mutatják be a felsorolt klasszikusok pedagógiai elméletének fejlesztésében betöltött szerepét és hatásukat mind egyetemes, mind hazai vonatkozásban. A hazai hatások vizsgálata — érthető módon — elsősorban a comeniusi örökség tekintetében nyilvánult meg erőteljesebben, különösen az erdélyi iskolaügyi vonatkozásban. E problémákör vizsgálatának eredményeképpen több tanulmány jelent meg román és magyar nyelven a comeniusi tankönyvek itteni felhasználásával és szélesebb értelemben COMENIUS pedagógiai nézeteinek XVII—XVIII. századi elterjedésével kapcsolatban.

Nem érdektelen megemlíteni az 1958-ban és 1960-ban megjelent *kétkötetes egyetemes neveléstörténeti főiskolai tankönyvet*, amely már meglehetősen részletességgel és rendszeresen tárgyalja a romániai pedagógiai gondolkodás és iskolaügyi fejlődés is s ezáltal kiindulópontjává válhat

egy önálló, teljes, a romániai neveléstörténet minden korszakát felölölő terjedelmes és igényes munka megírásának; annál is inkább, mivel a megjelenése óta eltelt időszak kutatási részlet-eredményei ma már egy átfogóbb szintézis megvalósítását teszik lehetővé. Eppen ezért nem lát-szik korainak a Pedagógiai Tudományos Intézet által néhány évvel ezelőtt a romániai pedagógiai gondolkodás és iskolaügy egész történetének kidolgozása érdekében megindított akciója. A tervbe vett három kötetes mű egész anyaga elkészült s a bukaresti, kolozsvári, iași-i és más főiskolai központok román, magyar és német szerzői az első kötet anyagát ez évben meg is vitatták. A megbeszéléseken elhangzott vita alapján most folyik a kötet szövegének véglegesítése. Természetesen e széles körű munka sok bonyolult problémát vet fel. Gondoljunk csak ebben a vonatkozásban Havasalföld, Moldva, Erdély és a Partium sok vonatkozásban sajátos történeti fejlődésének problémáira, a nemzetiségek és felekezetek szerint megoszló iskolaügy specifikus kérdéseire.

E neveléstörténeti munkával kapcsolatban még egy olyan szempontról kell szólnom, amely a múlt-hoz viszonyítva ma már erőteljesebben hatja át kutatóink tevékenységét. Amíg a múltban figyelmünket elsősorban a haladó eszmék, irányzatok, iskolaügyi eredmények történetének kutatására irányítottuk, ma már szükségletként jelentkeznek a haladás vonalával szemben álló, a „hivatalos” pedagógiai nézetek és iskolai gyakorlat retrográd vonatkozásainak kritikai elemzése. Így válik lehetővé a fejlődés teljesebb, sokoldalúbb, dialektikus bemutatása a romániai nevelés történetének egész folyamatában.

E rövid ismertetés nem nyújthat részletes képet az eddig elvégzett munka eredményeiről, jövőbeni terveink egészéről. Célunk mindössze az volt, hogy a romániai neveléstörténeti kutatás néhány eredményére, e kutatás tartalmi problémáira hívjuk fel az érdeklődők figyelmét.

NÁHLIK ZOLTÁN

A MARXISTA NEVELÉS TÖRTÉNETE — OLASZ SZERZŐTŐL

1965-ben és 1966-ban jelent meg Rómában MARIO ALIGHIERO MANACORDA három kötetes műve, Armando Armando kiadásában: *Il marxismo e l'educazione* (Marxizmus és nevelés). Az egyes kötetek így épülnek egymásra: Első kötet: *I classici: Marx, Engels, Lenin* (A klasszikusok: Marx, Engels, Lenin), második kötet: *La scuola sovietica* (A szovjet iskola), harmadik kötet: *La scuola nei paesi socialisti* (Iskola a szocialista országokban). Időben jóval több mint egy évszázadot ölel fel (1843—1966), térben szinte a világ minden táját, hiszen a Szovjetunió és az európai szocialista országok mellett rávilágít az Ázsiában, Afrikában és Amerikában a szocializmus útjára tért országok pedagógiai törekvéseire is.

A mű alcíme: *Testi e documenti*, vagyis a mi terminológiánkkal ölje a mű jellegét tekintve szöveggyűjtemény, mégpedig a marxista klasszikusok állásfoglalásainak, valamint a szocialista országok közoktatásügyi törvényeinek, rendeleteinek gyűjteménye. Mégsem tekinthető a szó megszokott értelmében egyszerű szöveggyűjteménynek, ennél a szerző sokkal többre vállalkozott. Nem véletlen, hogy az olasz kiadó így bocsátja útjára ezt a munkát: „Olyan műről van szó, amely minden előzmény nélkül való mind az olasz, mind az Alpokon túli pedagógiai irodalomban.”

Előzmények nélkül való elsősorban abban a vonatkozásban, hogy marxista kutatóhoz méltóan vizsgálja meg MANACORDA a marxi téziseket az új társadalom új iskolájáról, és ezekhez viszonyítva szigorú következetességgel kutatja a társadalmi fejlődés törvényszerűségeinek tükröződését a lenini iskolakoncepcióban és a szocialista országok pedagógiai gyakorlatában. MANACORDA kutatásai mindig az *eredeti* marxi elméleten alapulnak, amit aláhúz az első kötet mottójaként kiemelt engelsi idézet: „Arra kérem, hogy ezt az elméletet az eredeti források alapján tanulmányozza és ne másodkézből.” (F. Engels G. Blochhoz.)

A szöveggyűjtemény közreadott dokumentumainak logikai rendszerét az egyes korszakokhoz fűzött értékelések (Guida alla lettura) világítják meg, amelyek nem egyszerű „bevezetések”, hanem mélyen szántó tanulmányok az érintett kötetek témáiról, amelyekben MANACORDA a fejlődés szövevényes útjait vizsgálja és — elsősorban a harmadik kötetben — elemző összehasonlításokat végez.

Az *első kötetben* a szerző az idézett szövegek alapján megvilágítja, hogyan szövi át a marxi társadalomkutatást a pedagógiai gondolat, ami természetes is, hiszen a marxizmus az ember felszabadításának elmélete; a pedagógiai folyamat szerves része a társadalom általános fejlődésének, és éppen ezért objektív és forradalmi. A kifejezetten pedagógiai téziseken kívül MARX és ENGELS szociológiai és filozófiai tételeiben is sok pedagógiai megállapítást találunk. Alapvető marxi tétel, hogy a munkának meghatározó szerepe van az ember szabaddá válásában, minden oldalú kifejlesztésében, nyilvánvaló tehát, hogy a személyiség marxista alakításában az *iskolának össze kell kapcsolnia az oktatást a termelő munkával*. Még konkrétan: a fiataloknak át kell élniük a termelés egész folyamatát, hogy alkalmassá váljanak a termelés különböző ágaiban való biztonságos eligazodásra. A szerző több oldalról világítja meg a jövő nevelésének központi esz-